

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Ελένη Κόρκα

Δρ. Αρχαιολόγος, Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς

Με τον όρο *Μάρμαρα του Παρθενώνα* (τα οποία βρίσκονται υπό διεκδίκηση από την Ελλάδα), αναφερόμαστε στα τμήματα του γλυπτού διακόσμου του Παρθενώνα που αφαιρέθηκαν από το λόρδο Elgin μαζί με ένα κιονόκρανο και άλλα αρχιτεκτονικά μέλη από τον ναό και τα οποία, αφού μεταφέρθηκαν στην Αγγλία, αγοράστηκαν από το αγγλικό δημόσιο το 1816 και παραδόθηκαν στο Βρετανικό Μουσείο. Εκτός από αυτά όμως, το συνεργείο του Elgin μετέφερε από την Ακρόπολη και τους γύρω χώρους πολλές αρχαιότητες και απέσπασε αρχιτεκτονικά και γλυπτά τμήματα από τα Προπύλαια, τον ναό της Αθηνάς Νίκης και κυρίως το Ερέχθειο, από όπου απεκόμισε μία Καρυάτιδα, γείσα και μία κολόνα (εικ. 1).

Εικ. 1. Ο G.B. Lusieri στο Ερέχθειο. Χαρακτικό του W. Gell. © Trustees of the British Museum

Ο μεγαλύτερος αριθμός εκπατρισμένων γλυπτών του Παρθενώνα βρίσκεται στο Λονδίνο. Πιο αναλυτικά:

- **Ζωφόρος:** Από τα 111 τμήματα σώζονται τα 97, τα 56 στο Βρετανικό Μουσείο και τα 40 στην Αθήνα.

- **Μετόπες:** Από τις 92 σώζονται οι 64, οι 42 βρίσκονται στην Αθήνα και οι 15 στο Βρετανικό Μουσείο.

- **Αετώματα:** Από τις 37 μορφές σώζονται οι 28, οι 11 στην Αθήνα και οι 17 στο Βρετανικό Μουσείο. Εν ολίγοις στο Λονδίνο βρίσκεται το 50% των σήμερα σωζόμενων γλυπτών, στην Αθήνα το 45% και στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά μουσεία το 5%. Και στις τρεις κατηγορίες γλυπτών υπάρχουν πολλές περιπτώσεις, όπου ένα τμήμα ή σπάραγμα βρίσκεται στην Αθήνα και

άλλο τμήμα του ίδιου γλυπτού βρίσκεται στο Λονδίνο. Λιγιστά «ξενιτεμένα» τμήματα του Παρθενώνα βρίσκονται όμως και σε άλλα ευρωπαϊκά μουσεία και συγκεκριμένα στην Κοπεγχάγη, στο Βύρτομπουργκ, στο Μόναχο, στο Λούβρο, στο Βατικανό, στο Παλέρμ, στη Βιέννη και στο Κέμπριτζ. Το θραύσμα που υπήρχε στη Χαϊδελβέργη επιστράφηκε και εκτίθεται σήμερα στην αίθουσα του Παρθενώνα στο Μουσείο της Ακρόπολης (Κόρκα 2015, 23) (εικ. 2).

Ο Thomas Bruce, Σκωτσέζος ευγενής, έβδομος κόμης του Elgin και ενδέκατος του Kincardine (εικ. 3), όταν τοποθετήθηκε πρέσβης της Μ. Βρετανίας στην Κωνσταντινούπολη το 1799, βρισκόταν στη διαδικασία αποπεράτωσης της έπαυλής του στη Σκωτία. Έτσι, αποφάσισε να επωφεληθεί από την αποστολή του για να διακοσμήσει τους οικείους χώρους του με δείγματα κλασικής αρχαιότητας. Έστειλε λοιπόν για τον σκοπό αυτό ένα συνεργείο στην Αθήνα το 1800 αποτελούμενο από πέντε άτομα υπό τη καθοδήγηση του Ιταλού ζωγράφου Giovanni Battista Lusieri. (Smith 1916, 177). Όμως ο Lusieri συνάντησε αμέσως δυσκολίες στα σχέδιά του, καταρχάς διότι η Ακρόπολη ήταν τότε οχυρό, κατά δεύτερο διότι γύρω από τα μνημεία υπήρχαν σπίτια της τουρκικής φρουράς με χαρέμια και μάλιστα ανάμεσά τους βρισκόταν η κατοικία του Δισδάρη (του Οθωμανού διοικητή του φρουρίου) και, τέλος, διότι οι Τούρκοι έτρεφαν σεβασμό προς τον Παρθενώνα, τον οποίο ονόμαζαν «ναό των ειδώλων», και δεν είχαν επιτρέψει

μέχρι τότε σε κανένα να αποξηλώσει γλυπτά από το ίδιο το μνημείο. (St. Clair 1967, 113-114. Rothenberg 1967, 155-156.)

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

μέχρι τότε σε κανένα να αποξηλώσει γλυπτά από το ίδιο το μνημείο. (St. Clair 1967, 113-114. Rothenberg 1967, 155-156.)

Παρά τα άφθονα δώρα προς τους πλούσιους της Αθήνας η πρόσβαση ήταν δύσκολη, γιατί εκείνοι απαιτούσαν σχετική άδεια από τον Σουλτάνο, δεδομένου ότι, σύμφωνα με το άγραφο οθωμανικό δίκαιο, όλες οι αρχαιότητες ανήκαν στον Σουλτάνο. Τα πράγματα θα είχαν παραμείνει πιθανώς έτσι, αν ο Elgin δεν αποφάσισε να χρησιμοποιήσει για προσωπικό του όφελος την ευνοϊκή τροπή των διεθνών γεγονότων της εποχής υπέρ της Αγγλίας (δηλαδή τη συμμαχία των Άγγλων και Οθωμανών κατά των Γάλλων, οι οποίοι είχαν εισβάλει υπό τον Ναπολέοντα στην τουρκική επαρχία της Αιγύπτου, με τελική νίκη των Άγγλων).

Η ευνοϊκότερη διάθεση του Σουλτάνου προς τον Άγγλο πρέσβη παρακίνησε τον Elgin να επιδιώξει από τον Sejed Abdullah Καϊμακάν Πασά, αντικαταστάτη του Μεγάλου Βεζίρη, ο οποίος έλειπε στην Αίγυπτο, κάποιες παραχωρήσεις για την ομάδα του στην Ακρόπολη. Το 1801 δόθηκε τελικά από τον Καϊμακάν Πασά, με τον οποίον ο Elgin είχε ιδιαίτερη φιλική σχέση, άτυπη χαριστική επιστολή, λανθασμένα επονομαζόμενη «φιρμάνι», (εικ. 4) με την οποία ζητούνταν η ευνοϊκή αντιμετώπιση του συνεργείου του Elgin από τους προεστούς της Αθήνας, προκειμένου να γίνει αποτύπωση, σχέδια και λήψη εκμαγείων από τα μνημεία της Ακρόπολης,

καθώς και ανασκαφή και πιθανή απομάκρυνση από τα ερείπια γύρω από τον Παρθενώνα κάποιων τμημάτων ενεπίγραφων ή με γλυπτή διακόσμηση, με σαφή διευκρίνιση όμως ότι δε θα επερχόταν καμία βλάβη ή φθορά στο κτίριο. (Smith 1916, 201-202. Rudenstine 2002, 460-461). Η επιστολή αυτή, σύμφωνα με στοιχεία που εντόπισε η γράφουσα στο πρωτόκολλο της τότε βρετανικής Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη,

πρέπει να παραχωρήθηκε στον Elgin χωρίς κανονικές διοικητικές διαδικασίες, καθώς προκύπτει ότι ζητήθηκε ανορθόδοξα από τον ίδιο τον Elgin, δηλαδή χωρίς σχετικό εξερχόμενο αίτημα.

Σήμερα διασώζεται η μετάφραση της επιστολής του Καϊμακάν στα ιταλικά, τη lingua franca της εποχής. Επί του κειμένου αυτού δομήθηκε όλη η βρετανική επιχειρηματολογία και «στηρίχτηκε» η νομιμοποίηση των αποκτημάτων του Άγγλου πρέσβη. (House of Commons, Culture Media and Sport Committee, Cultural Property: Return and Illicit Trade paragraphs of Seventh Report, 148-152). Παράλληλα ο Elgin προσέφερε

πλούσια δώρα και χρήματα στους Τούρκους της Αθήνας, προκειμένου να κάνουν υπέρβαση καθήκοντος και εν ολίγοις να κάνουν τα στραβά μάτια, όσο το συνεργείο του προέβαινε στην αφαίρεση γλυπτών από το μνημείο. Αναγκάστηκε δε συνεχώς να επιδαφιλεύει άφθονα δώρα και χρήματα, δεδομένου ότι οι τοπικές οθωμανικές αρχές γνώριζαν πολύ καλά ότι προχωρούσε σε ενέργειες παράνομες. Από φόβο και συμφέρον όμως σιώπησαν.

Εικ. 3. Ο Thomas Bruce, 7ος Κόμης του Elgin

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Η θητεία του Elgin στην Κωνσταντινούπολη διήρκεσε μέχρι το 1803. Στα χρόνια αυτά οι άνθρωποι του δεν σταμάτησαν ούτε λεπτό. Οι προσπάθειές τους στράφηκαν κυρίως προς τον γλυπτό διάκοσμο του Παρθενώνα. Ο εφημέριος του Elgin, Ph. Hunt, ο οποίος συμμετείχε ενεργά στην επιχείρηση αυτή, έγραφε χαρακτηριστικά σε αδημοσίευτο κείμενο: «Όταν είδα αυτά τα πανέμορφα αγάλματα να κρέμονται στον αέρα και να εξαρτώνται μόνο από τα σχοινιά, με έπιασε τρέμουλο και ταχυπαλμία...». Ο πυρετός όμως «της λείας» είχε χτυπήσει προ πάντων τον Lusieri και οι ενέργειές του πήραν ξέφρενη πορεία, καθώς ο Elgin τον παρό-

και ένα κιονόκρανο έκοψε στα δύο για να μπορέσει να χωρέσει από τα Προπύλαια. (Τόλιας 1996, 71-83).

Σε άλλα αδημοσίευτα κείμενα ο Lusieri εξομολογείται στον Elgin ότι αναγκάστηκε να γίνει «ολίγον βάρβαρος», καθώς προχωρούσε στην αποκαθίλωση των γλυπτών και ότι θα έπρεπε να κρυφτεί από προσώπου γης, αφού τόλμησε να αγγίξει τη πρόσοψη του ναού της Αθήνας. Τα γείσα κατακρημνίζονταν, προκειμένου να αφαιρεθούν οι μετόπες, με αποτέλεσμα σήμερα να έχουν χαθεί, σε πολλά σημεία ανεπιστρεπτί, τα στοιχεία για μία επιστημονική εργασία αποκατάστασης

Εικ. 4. Ιταλική μετάφραση της επιστολής του Καϊμακάν Πασά του 1801 της επονομαζόμενης «Φιρμάνι»

τρνε συνεχώς γράφοντας από την Κωνσταντινούπολη ότι τον ενδιέφερε κάθε τμήμα αρχαίας διακόσμησης, δείγματα όλων των ρυθμών, κυρίως κιονόκρανα και οπωσδήποτε γλυπτά. Ο Lusieri ανταποκρινόταν ζητώντας συνεχώς ισχυρότερα πριόνια (εικ. 5-7). Τα εργαλεία αυτά χρειάζονταν, διότι το συνολικό βάρος των λίθων της ζωφόρου ήταν πολύ μεγάλο και η μεταφορά τους με τα πλοία (εικ. 8) στην Αγγλία ιδιαίτερα επίπονη. Ο Lusieri αναγκάστηκε να προτιμήσει το πίσω τμήμα των λίθων της ζωφόρου, το οποίο απέμενε αποκομμένο στην Ακρόπολη (εικ. 9) εξασφαλίζοντας έτσι την εξωτερική γλυπτή επιφάνεια κάθε λίθου, προκειμένου να μεταφέρεται ευκολότερα. Έως

του μνημείου. Η φθορά του κτιρίου και των γλυπτών είναι πραγματικά ανυπολόγιστη.

Οι οθωμανικές αρχές στην Αθήνα, βλέποντας όλα αυτά, ζήτησαν να τους προσκομίσει ο Elgin επιστολές αναδρομικής κατοχύρωσής τους από την Υψηλή Πύλη. Ο λόρδος αντιλήφθηκε ότι έπρεπε να βρει τρόπο καθουσιασμού τους και απέκτησε για τους προεστούς της Αθήνας, το 1802, δυο επιστολές από τον Μεγάλο Βεζίρη, οι οποίες μέχρι πρότινος θεωρούνταν χαμένες. Παρά το γεγονός ότι έως τώρα δεν υπήρχαν, επί του περιεχομένου τους χτίστηκε μεγάλο μέρος της βρετανικής επιχειρηματολογίας.

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Όλοι οι ερευνητές που ασχολήθηκαν με το ζήτημα, άλλοι λιγότερο και άλλοι περισσότερο, αναφέρουν ότι οι ενέργειες του Elgin «νομιμοποιήθηκαν» με κάποιες επιστολές από την Κωνσταντινούπολη, έστω και εκ των υστέρων. Ο W. St. Clair μάλιστα χρησιμοποιεί τον όρο «αμνηστία» που δόθηκε στους Τούρκους της Αθήνας για τις παρανομίες με τα μετέπειτα «φιρμάνια», όπως ονομάζει τις συγκεκριμένες επιστολές.

Από την αλληλογραφία που υπάρχει γνωρίζουμε ότι τα έγγραφα αυτά δόθηκαν από τον Lusieri στους ενδιαφερόμενους, δηλαδή τον Βοεβόδα και τον Δισδάρη. Συγκεκριμένα, ο Lusieri στις 28.10. 1802 αναφέρει στον Elgin ότι θεώρησε απαραίτητο να δώσει στους Οθωμανούς αξιωματούχους τις επιστολές, για να τους ενθαρρύνει να συνεχίσουν την ανοχή τους. Σε αδημοσίευτο απόσπασμα της επιστολής αυτής δηλώνει: «Εφησύχασα τον Δισδάρη με την επαγρύπνησή σας, για να μπορέσει να ζήσει ήσυχος». (Μπίρης 1966, 16, σημ. 95, 96, 99, Μιχελή 1994, 63-64).

Η γράφουσα, κατά τη διάρκεια της έρευνάς της στο αρχείο του Έλγιν, εντόπισε μετάφραση στα ιταλικά της επιστολής του Βεζίρη Gazi Giousof Zigia

πασά προς τον Βοεβόδα της Αθήνας. Θεωρεί ότι πρόκειται για το μεταφρασμένο περιεχόμενο της χαμένης, έως τώρα, επιστολής κατοχύρωσης που εδόθη στον Βοεβόδα από τον Lusieri. Προφανώς θα υπήρχε αντίστοιχη μετάφραση και της επιστολής προς τον Δισδάρη.

Το κείμενο αναφέρει ότι ο Βεζίρης εκφράζει την ευαρέσκειά του στον Βοεβόδα, ο οποίος προσέφερε στον Elgin, όταν βρέθηκε στην Αθήνα το 1802, την πρόποσα υποδοχή και φιλοξενία, στο πλαίσιο των άριστων σχέσεων μεταξύ της Υψηλής Πύλης και της Αγγλίας. Η αναγνώριση των καλών υπηρεσιών του Βοεβόδα προς τον Άγγλο λόρδο, προέκυψε, όπως αναφέρει ο Βεζίρης, μετά τις ευχαριστίες του Elgin για τις τιμές που του αποδόθηκαν στην Αθήνα, όπου μετέβη για να αλλάξει παραστάσεις (cambiar aria). Ο Elgin δεν είχε ενημερώσει την Υψηλή Πύλη για τους πραγματικούς σκοπούς του ταξιδιού του. Επιπρόσθετα στην επιστολή ο Βεζίρης αναγνωρίζει όχι μόνο την καλή υποδοχή του Elgin αλλά και του ζωγράφου του Lusieri και των μαθητών του,

οι οποίοι μετά την αναχώρηση του Elgin έμειναν επί τόπου για να ετοιμάσουν κάποια ζωγραφικά σχέδια.

Εικ. 5. Ο G.B. Lusieri με τον Δισδάρη στον Παρθενώνα. W. Gell, 1801

Εικ. 6. Η αποξήλωση των νότιων μετοπών του Παρθενώνα. E. Dodwell, 1801. © The Packard Humanities Institute. Dodwell Collection

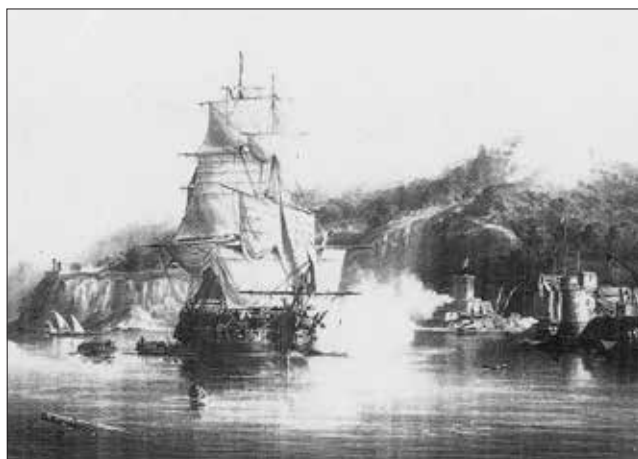

Εικ. 7. Ο Παρθενώνας από Δ. G.B. Lusieri, 1802

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Ο Βεζήρης καταλήγει στο κείμενό του ότι ο Βοεβόδας πρέπει να συνεχίσει να φέρεται καλά στους ανθρώπους του Elgin και να συνεργάζεται και να υποστηρίζει το έργο που τους έχει αναθέσει ο Άγγλος Πρέσβης. Μάλιστα σε υστερόγραφο επαναλαμβάνει τη βούλησή του να εκτελεστούν με τον καλύτερο τρόπο οι οδηγίες του για την υποστήριξη του συνεργείου του Elgin.

Η αδυναμία όλων των κειμένων αυτών είναι η ασάφεια τους και η ρητορικότητα των οθωμανικών εκφράσεων. Κατά συνέπεια είναι δύσκολο να προσδιορίσει κανείς με απόλυτη σαφήνεια τι υπονοείται στο κείμενο, όταν απλά αναφέρεται στο έργο που έχει ανατεθεί στον Lusieri. Είναι, όμως, πολύ ενδεικτικό ότι αναφέρει μόνο την προετοιμασία ζωγραφικών σχεδίων και ουδέν έτερον. Σε καμία περίπτωση, πάντως, τώρα που βρέθηκε το περιεχόμενο των επιστολών (διότι και η δεύτερη επιστολή προφανώς θα είχε παραπλήσιο περιεχόμενο), δεν μπορούμε να μιλήσουμε για την, έστω εκ των υστέρων, «νομιμοποίηση» των ενεργειών του Elgin σχετικά με την αφαίρεση των γλυπτών του Παρθενώνα.

Εικ. 8. Το «Υδρα», ένα από τα πλοία που χρησιμοποίησε ο Έλγιν για να μεταφέρει τα γλυπτά.

Θα ήταν φυσικό, εάν η Υψηλή Πύλη ήθελε πράγματι να δώσει μια τέτοια νομιμοποίηση για τις αρχαιότητες της Ακρόπολης, να ανέφερε ρητά και με σαφήνεια την συγκατάθεσή της για την αφαίρεσή τους.

Είναι αξιοσημείωτο ότι σε πολλές επιστολές που αποστέλλονταν από τον Lusieri καθ' όλη τη διάρκεια των δραστηριοτήτων του προς τον Elgin, υπάρχει σαφής καταγραφή της ανησυχίας και του φόβου των Οθωμανών προεστών στην Αθήνα, αλλά ακόμη και των απλών Ελλήνων αρχιτεχνιτών που χρησιμοποιούσε ο Lusieri στην Ακρόπολη. Τα άτομα αυτά ονομάζονταν Παναής Μπάμπαρης από την Αθήνα και Κωνσταντίνος Εγριπώτης από την Εύβοια, οι οποίοι ζητούσαν προστα-

σία και κατοχύρωση, όπως φαίνεται σε διάφορες επιστολές του Lusieri, που απευθυνόταν ακόμη και στους μετέπειτα Άγγλους πρέσβεις στην Κωνσταντινούπολη.

Η φρασεολογία που χρησιμοποιεί ο Lusieri σχετικά με την απειλή της σωματικής ακεραιότητας των Ελλήνων αρχιτεχνιτών είναι σχεδόν ανατριχιαστική. Η γράφουσα εντόπισε δε στο Δημόσιο Αρχαιοφυλάκιο (PRO) στο Λονδίνο το κείμενο ενός μνημονίου χωρίς ημερομηνία, που απευθυνόταν στον γραμματέα της πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη Al. Straton και όπου, μεταξύ άλλων, επισημαίνει τον πολύ μεγάλο κίνδυνο που διέτρεχε κυρίως ο Π. Μπάμπαρης. Ο A.H. Smith αναφέρει ότι οι δύο Έλληνες, το 1809, όταν ο Lusieri αναγκάστηκε να φύγει για κάποιο διά-

στημα από την Αθήνα, αναχώρησαν και εκείνοι για τη Μάλτα, δεδομένου ότι «ήδη είχε αρχίσει να γίνεται κάπως γνωστή από την κυβέρνηση η εμπλοκή τους και αν αυτή ανακαλύπτονταν, ο διοικητής θα τους έκοβε κομμάτια». (Smith 1916, 277).

Γενικά πάντως φαίνεται ότι όλοι οι εμπλεκόμενοι άνθρωποι του Elgin, αλλά και ο ίδιος καθώς και οι

οθωμανικές αρχές της Αθήνας, επιθυμούσαν όσο το δυνατόν «λιγότερο θόρυβο» γύρω από την υπόθεση της αφαίρεσης των αρχαιοτήτων από την Ακρόπολη. (Αρχείο Έλγιν, Broomhall, Επιστολή Hunt προς Έλγιν 31/7/1801. Επιστολή Έλγιν προς Lusieri 10/10/1801.)

Ο Elgin προσπαθούσε, άλλωστε, να ρυθμίζει την τοποθέτηση φιλικών προς αυτόν τοπικών Οθωμανών προεστών ή Άγγλου πρόξενου με κατάλληλες εισηγήσεις στην Υψηλή Πύλη (εικ. 10). Εξάλλου, είχε πάντοτε την άριστη δικαιολογία, ότι το έπραττε στο πλαίσιο προστασίας της συμμαχίας της Μεγάλης Βρετανίας και της Υψηλής Πύλης από τους αντίπαλους Γάλλους.

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Διαφαίνεται, πάντως, από τις σχετικές επιστολές, ότι «φρόντιζε» και οικονομικά τους ανθρώπους με τους οποίους συνεργάζονταν. Ο W.St. Clair (St. Clair a, 1999, 396) επισημαίνει ότι στον πρώτο ενάμιση χρόνο της επιχείρησης αφαίρεσης γλυπτών από την Ακρόπολη, ο Διοδάρης έλαβε τόσα χρήματα από τον Elgin, που αντιστοιχούσαν σε 35 φορές τον ετήσιο μισθό του σύμφωνα με το νομισματικό σύστημα της εποχής (Angelomatis-Tsougarakis 1990). Είναι προφανές ότι ο Elgin είχε στήσει μια «επιχείρηση» στην Αθήνα, την οποία στήριζε με μικροπολιτική, άφθονα δώρα, χρήματα και εκμετάλλευση των καταστάσεων από κάθε άποψη. Διαφαίνεται όμως σε κάθε περίπτωση από όλα τα προαναφερθέντα, ότι η νομιμότητα των ενεργειών του πρέσβη είναι πολύ αμφίβολη. Μάλλον ισχύει η εξής απλή, σαφής και αποκαλυπτική αναφορά του Ιωάννη Μπενιζέλου, του πλέον εγγράμματου Αθηναίου της εποχής εκείνης, που συνέγραψε την Ιστορία των Αθηνών, φτάνοντας χρονολογικά μέχρι την εποχή του Elgin, όπου επισημαίνονται τα εξής:

«Περί τα τέλη του Ιουλίου του αυτού έτους των '99, ο μυλόρδος Έλγιν, πληρεξούσιος πρέσβυς της Βρετανίας παρά τη οθωμανική Πόρτα, έστειλεν εις Αθήνας τεχνίτας Ρωμανούς και Αναπολιτάνους, δια να κατασκάψουν και να ερευνηθούν ες τα ενδόμυχα της γης δια μάρμαρα και κτήρια παλαιά και να κατεβάσουν από τον περίφημον εκείνον ναόν της Αθηνάς, εκείνα τα αξιολογώτατα αγάλματα και ανδριάντας, τα οποία

έδιδαν θάμβος και έκπληξιν ες όλους τους περιηγητάς. Όσον δια το δεύτερον, δεν τους εδόθη άδεια». (Μπενιζέλου 1986, 464).

Εν ολίγοις, ο Elgin δεν απέκτησε ποτέ νόμιμη άδεια από τον Σουλτάνο για την αφαίρεση γλυπτών από τον Παρθενώνα, ο οποίος δε φαίνεται να πληροφορήθηκε ποτέ σχετικά με τα τεκταινόμενα. Αντίθετα,

σε επιστολή που έστειλε στον Elgin ο Sir Robert Adair (εικ. 11), μεταγενέστερος στην Κωνσταντινούπολη πρέσβης, αναφέρεται ότι οι Οθωμανοί αξιωματούχοι της Κωνσταντινούπολης αρνήθηκαν κατηγορηματικά ότι ο Elgin είχε οποιοδήποτε νόμιμο δικαίωμα στα Μάρμαρα. Ο Adair ανέλαβε υπηρεσία στην Κωνσταντινούπολη το 1808. Μεγάλο μέρος της συλλογής του Elgin βρισκόταν ακόμη στην Αθήνα και ο Βοεβόδας της πόλης απαιτούσε φιρμάνι για να επιτρέψει την απομάκρυνση των αρχαιοτήτων. Οι αξιωματούχοι, όμως, στην Κωνσταντινούπολη απάντησαν στον Adair ότι ο Elgin δεν είχε λάβει ποτέ άδεια να αφαιρέσει αρχαιότητες από την Ακρόπολη και

ότι δεν είχε καμία ιδιοκτησία επ' αυτών (W.St. Clair b 1999, 437).

Ωστόσο, μετά από κάποιο έγγραφο έγκρισης, της οποίας το κείμενο δε διαθέταμε έως τώρα, προερχόμενο από τον Καϊμακάμη προς τον Βοεβόδα της Αθήνας, δόθηκε η δυνατότητα το 1810 στον Lusieri

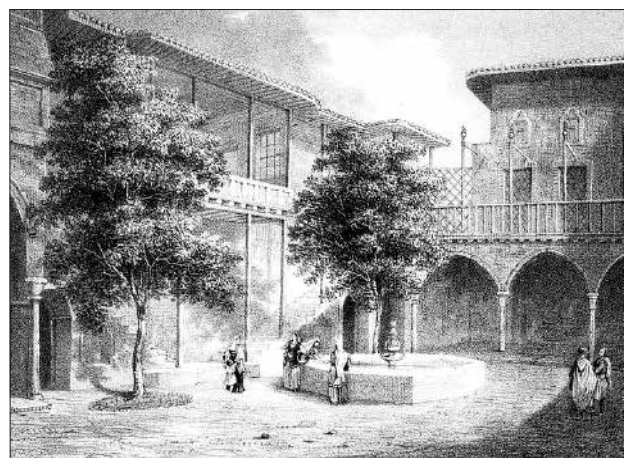

Εικ. 9. Οι προνιασμένοι λίθοι της ζωφόρου που άφησε ο Elgin στην Ακρόπολη. Φωτ. Ε. Μπαρδάνη, 2010

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

να φορτώσει τα εναπομείναντα αρχαία από το λιμάνι του Πειραιά και να τα στείλει στην Αγγλία. Ο W.St. Clair θεωρεί ότι αυτό αποτελεί την τελευταία επισφράγιση της νομιμότητας των ενεργειών του Elgin.

Πολύ πρόσφατα, μετά από συνεργασία της γράφουσας και του ιστορικού κ. Sayyed Mohammad Shariat Panahi, εντοπίστηκαν στην Κωνσταντινούπολη πολύ σημαντικά οθωμανικά έγγραφα, τα οποία σχετίζονται με την απομάκρυνση του δεύτερου τμήματος της συλλογής του λόρδου Elgin. Ανάμεσά τους εντοπίστηκε και το χαμένο ντοκουμέντο εκ μέρους του Husein Kiamil, Καϊμακάμη, προς τον Βοεβόδα της Αθήνας για τη φόρτωση των εναπομεινασών αρχαιοτήτων στο καράβι που είχε ναυλώσει ο Lusieri. Όμως και πάλι

Εικ. 10. Η οικία του Άγγλου Προξένου Σπ. Λογοθέτη στην Αθήνα

ενυπάρχει μεγάλη ασάφεια στο κείμενο. Δεν αναφέρεται πάντως πουθενά οθωμανική διοικητική αποδοχή αποξήλωσης γλυπτών από τα μνημεία της Ακρόπολης. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται στο κείμενο ότι ο Έλγιν, όταν βρέθηκε στην Αθήνα –δηλαδή το 1802– τοποθέτησε σε κιβώτια μερικά σπασμένα μάρμαρα και αγγεία για να τα μεταφέρει στη χώρα του. Καταλήγει δε ότι η φόρτωση των λίθων αυτών τελικά δε θα πρέπει να εμποδιστεί.

Μέσα από τα νέα αυτά κείμενα εγείρονται και πάλι μεγάλα ζητήματα ως προς τη νομιμότητα της αφαίρεσης των γλυπτών του Παρθενώνα, αν αναλογισθεί κανείς ότι για να πετύχει τον απόπλου χρειάστηκε

να προσφέρει ο Adair 1480 πιάστρα και 100 αγγλικές λίρες σε αξιωματούχους στην Κωνσταντινούπολη καθώς και ένα δώρο στον Καϊμακάμη, η αξία του οποίου δεν αναφέρεται.

Ο Elgin παρέλαβε μεν στο Λονδίνο και το δεύτερο τμήμα των αρχαιοτήτων από την Αθήνα αλλά στην πορεία, όταν προσπάθησε να πωλήσει τη συλλογή του στο αγγλικό δημόσιο, συνάντησε σοβαρές δυσκολίες για το κόστος αλλά και τη νομιμότητα των αποκτημάτων του. Χρειάστηκε δε για τον λόγο αυτό να αποδείξει ότι η συλλογή του ήταν καθαρά προσωπική και όχι αποτέλεσμα της πρεσβευτικής του ιδιότητας στην Κωνσταντινούπολη. Αναγκαζόμενος λοιπόν να το τεκμηριώσει προσέφυγε στον Adair, ο οποίος γνώριζε τις

Εικ. 11. Ο Sir Robert Adair

έντονες ενστάσεις των Οθωμανών για τις αρχαιότητες που αφαίρεσε ο λόρδος. Ο Elgin θέλησε να προκαλέσει αλλαγή στο νόημα των αρνήσεων αυτών, ζητώντας μια νέα επιστολή του Adair προς τον ίδιο με τροποποιημένο περιεχόμενο, έτσι ώστε να εξυπηρετηθούν καλύτερα οι επιδιώξεις του (δηλαδή η πώληση της συλλογής του). Ζήτησε δηλαδή από τον Adair να πει ότι οι Οθωμανοί της Αθήνας, οι οποίοι δεν είχαν τη δικαιοδοσία να επιτρέψουν οποιαδήποτε επέμβαση στα μνημεία της Ακρόπολης, παρανόμησαν και τελικά ο Elgin καλή τη πίστη και μην έχοντας οποιοδήποτε εμπόδιο προχώρησε στην απομάκρυνση των αρχαιοτήτων από την Αθήνα.

ΝΕΑ ΑΡΧΕΙΑΚΑ ΤΕΚΜΗΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΑΦΑΙΡΕΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΜΑΡΩΝ ΤΟΥ ΠΑΡΘΕΝΩΝΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΛΟΡΔΟ ΕΛΓΙΝ

Ο Adair ανταποκρίθηκε και έκανε προσπάθειες για τη σύνταξη του νέου κειμένου, αν και εμφανώς δυσκολευόταν, αλλάζοντας συνεχώς διαφορετικές εκφράσεις που επανειλημμένα διαγράφει στο γράμμα του και μετά τις επαναδιατυπώνει. Ο Elgin με τα πολλά ικανοποιήθηκε με τη νέα εκδοχή του σχεδίου της επιστολής, που του έστειλε ο Adair και του ζήτησε να του αποσταλεί καθαρογραμμένη επιστολή με το τροποποιημένο περιεχόμενο, στο οποίο κατέληξαν από κοινού. Μέσω αυτής της διαδικασίας ο Elgin επιθυμούσε να μετατοπισθεί το βάρος του ζητήματος στο κατά πόσο ήταν νόμιμες οι ενέργειες των Οθωμανών της Αθήνας στο να του δώσουν τα *Μάρμαρα*, έτσι ώστε να αποφύγει το κατά πόσο ο ίδιος είχε τελικά νόμιμη κατοχή επ' αυτών. Εξαιρετική σύμπτωση αποτελεί το γεγονός ότι δημοσιοποιήθηκε η τελική επιστολή του Adair προς τον Elgin με το νέο «πειραγμένο» κείμενο, όταν πωλήθηκε σε άγνωστο αγοραστή από αγγλικό οίκο δημοπρασίας το 2003 (Θεοδώρου 2003, 509-517).

Μέσα από αυτή την πολύ ενδιαφέρουσα αλληλουχία επιστολών καταδεικνύεται ο τρόπος που χειριζόταν τις υποθέσεις του ο Elgin. Προσπαθούσε δηλαδή πάντοτε να στρέψει τις καταστάσεις ακόμη και με πλάγιους τρόπους υπέρ του συμφέροντός του. Μετά από όλα τα παραπάνω μπορεί να θέσει κανείς πολλά ερωτηματικά σχετικά με τις ήδη υπάρχουσες ερμηνείες του ιστορικού της αφαίρεσης των *Μαρμάρων του Παρθενώνα*. Είναι ολοφάνερο ότι για να οδηγηθεί κανείς σε κάποιο ασφαλές συμπέρασμα γύρω από την ιστορική αλήθεια και το πάντοτε επίμαχο ζήτημα της νομιμότητας ή μη της συλλογής του λόρδου Elgin, οφείλει να εξετάζει κάθε πτυχή των υφισταμένων στοιχείων και ντοκουμέντων, να προβαίνει σε συσχετισμούς και να επιδιώκει άοκνα να αλιεύει νέα στοιχεία γύρω από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες κατόρθωσε ο Άγγλος πρεσβευτής να αποξηλώσει τα σημαντικότερα γλυπτά από τον Παρθενώνα και να τα μεταφέρει στην Αγγλία, όπου παραμένουν ακόμη.

Βιβλιογραφικές παραπομπές

Angelomatis-Tsougarakis H. 1990, *The Eve of the Greek*

Revival British Travellers' perceptions of Early 19th Century Greece, Routledge, London.

McKesson Camp II J. 2013, *In Search of Greece*, Catalogue of the Exhibit of Drawings of the British Museum by Edward Dodwell and Simone Pomardi from the Collection of the Packard Humanities Institute, Los Altos, California.

Clair St.W. 1967, *Lord Elgin and the Marbles*, Oxford University Press, London. 1967.

Clair St.W. a, *The Elgin Marbles: Questions of Stewardship and Accountability by Source: Studies in Conservation*, IJCP, τ. 8, αρ. 2.

Clair St.W. b, *Ο Λόρδος Έλγιν και τα Μάρμαρα*, μτφρ. Μαίρη Περαντάκου-Cook, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Θεοδώρου Θ. 2003, «Η επιστολή του R. Adair προς το λόρδο Έλγιν: Μια πρώτη ανάγνωση», *Τα Ιστορικά*, τ. 20, τχ. 39. House of Commons, Culture Media and Sport Committee, Cultural Property: Return and Illicit Trade paragraphs of Seventh Report, 148-152.

Κόρκα Ε., *Η Επανάσταση των Γλυπτών του Παρθενώνα*, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού, Εκδόσεις Καπόν, 2015, Αθήνα, 23.

Μπενιζέλου Ι. 1986, *Ιστορία των Αθηνών με προλεγόμενα Ι. Γεννάδιου*, Εκδοτική Αθηνών, Κοινοφελές Ίδρυμα Α. Ωνάσης, τ. Β', Αθήνα.

Μπίρης Κ. 1966, *Αι Αθήναι από τον 19' έως τον 20' αι.*, Μέλισσα, Αθήνα.

Μιχελή Α. 1994, *Η Αθήνα των Μνημείων, Περιήγηση στα Πλατόματα και τους Μαχαλάδες και τις Γειτονίες της Παλαιάς Αθήνας*, Αθήνα.

Smith A.H. 1916, «Lord Elgin and his Collection», *JHS*, τ. XXXVI.

Τόλιας Γ. 1996, *Ο πυρετός των Μαρμάρων. Μαρτυρίες για τη λεηλασία των ελληνικών μνημείων 1800-1820. Τα Ελγίνεια, ο ναός της Αφαιάς στην Αίγινα, ο ναός του Επικουρίου Απόλλωνα στις Βάσσες, η αρπαγή της Αφροδίτης της Μήλου*, Ολκός, Αθήνα.

Rothenberg J., *Descensus at Terram: The Acquisition and Reception of the Elgin Marbles*, διδακτορική διατριβή Columbia University, New York 1967, (έκδ.) Garland Publications, New York 1977.

Rudenstine D. 2002, «L. Elgin and the Ottomans: The Questions of Permission», *CLR*, τ. 23, αρ. 2.